

seignement mathématique (Pariz – Ženeva), Monatshefte für Mathematik und Physik (Dunaj), Zeitschrift der deutschen Mathematiker-Vereinigung (Leipzig), Zeitschrift für das Realschulwesen (Dunaj) in Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien (Dunaj). Pridaja, da bi bilo treba »ugotoviti, ali so v teh revijah prispevki, ki niso zajeti v zgornji bibliografiji, kar pa se ne zdi zelo verjetno« (str. 176). Monografijo zaokrožajo Viri in literatura (str. 177–181) ter Imensko kazalo (str. 183–193).

Avtor je s pričujočo monografijo o življenju in delu prof. dr. Riharda Zupančiča pomembno prispeval k širši seznanitvi z nosilci slovenske znanosti in razvoja visokošolskega študija na Slovenskem v 20. stoletju. Monografija je plod sistematičnega, dolgotrajnega in zahtevnega raziskovalnega dela (tu mislimo tudi na podrobno ter zahtevno pridobivanje podatkov o prof. Zupančiču in njegovi rodbini zunaj običajnih nahajališč zgodovinskega gradiva), ki utemeljuje njen visok akribijski značaj. Razkriva življenjsko usodo matematika, univerzitetnega učitelja in akademika, ki so jo, obenem s spominom nanj, usodno zaznamovali totalitaristični sistemi moderne. Le-te so posamezniki skladno s svojim značajem, osebnimi, narodnimi in družbenimi izkušnjami ter s svojim psihološkim položajem različno sprejemali in dojemali, in če s tem, razen z zgrešenim razumevanjem toka zgodovine niso izvršili slabih dejanj, to ne bi smelo zamejevati celostnega pogleda na njihovo življenjsko poslanstvo ter uspehe in priznanja, ki so jih pri tem dosegli.

Jurij Perovšek

Bojan Godeša Čas odločitev : katoliški tabor in začetek okupacije. Mladinska knjiga, Ljubljana 2011, 349 str., ilustr. (zbirka Premiki)

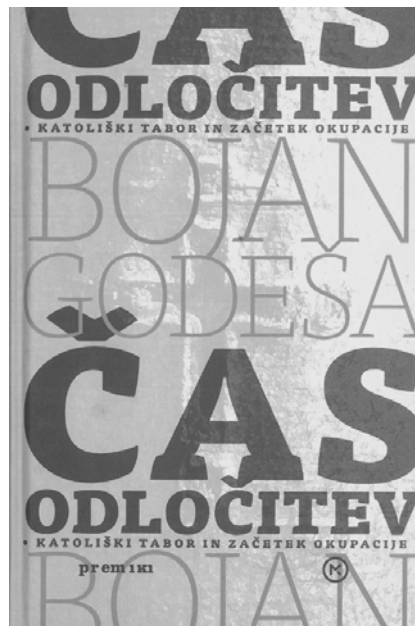
Zgodovinopisje je s svojim načinom dela, s svojo metodo in tehniko raziskovanja, neizprosno do zgodovinskega dogajanja, do tistega, kar se razume kot zgodovina. Neizprosno je do dejstev, do tega, kar se je zgodilo, kako se je zgodilo in kako je vplivalo na bodoče dogajanje, to je, kakšne so bile posledice. Neizprosno je tudi do tistih, ki zgodovino, zgodovinsko dogajanje, situacijo in tudi zgodovinske procese ustvarjajo in jih oblikujejo s svojim delovanjem. Gre za osebe, ki so s svojim delovanjem postale zgodovinske osebnosti. Takšna je tudi trojica slovenskih politikov iz katoliškega političnega tabora, o katerih teče beseda v knjigi zgodovinarja, znanstvenega svetnika na Inštitutu za novejšo zgodovino dr. Bojana Godeše s pomenljivim, nekoliko hobsbavmovskim naslovom *Čas odločitev*.¹ In to odločitev v

¹ Britanski zgodovinar dr. Eric Hobsbawm (rojen 1917), eden od najpomembnejših zgodovinarjev v dvajsetem stoletju in avtoriteta za družbeno zgodovino 18., 19. in 20. stoletja, je mnoga svoja temeljna dela, v katerih je obravnaval širše družbene zgodovinske procese, naslovil z besedo čas oz. doba (age).

katoliškem političnem taboru na začetku druge svetovne vojne v Evropi, natančneje od padca Francije, njene okupacije oziroma razdelitve na dva dela, okupirani in »samostojni«, kolaborantski del države, pa do okupacije Jugoslavije in prvih mesecev le-te v Sloveniji. To je bil čas, ko se je politika slovenskega katoliškega tabora – njihovi politični nasprotniki iz vrst liberalcev oziroma naprednjakov (ti so se sami tako opredeljevali, ker so katoliški politični tabor šteli za konservativen, če ne kar nazadnjaški) so jih imenovali klerikalci – prelomila glede Jugoslavije in so njihovi voditelji začeli iskati pot in cilj v okviru t. i. novega reda, ki sta ga predstavljali nacistična Nemčija in fašistična Italija.

Šlo je za odločitve, ki so bile takrat usodne, čeprav je nadaljnje zgodovinsko dogajanje to zanikalo. Na srečo! Pri odločitvah, kakršne so bile te, pa je bilo pomembno, kdo je o njih odločal, kaj je odločal in zakaj. Na to daje odgovore Bojan Godeša v delu, ki govori o bolj ali manj sicer znanih (vsaj slovenskemu zgodovinsopisju so že dokaj znana) dogajanjih in o znanih ljudeh, ki so na ta dogajanja vplivali in jih oblikovali. Odločil se je, da bo sorazmerno kratko dobo, vendar zaradi zgodovinskih okoliščin na »svetovni« ravni – šlo je namreč za drugo svetovno vojno, ki je bila sicer takrat še večinoma v okviru Evrope – z zelo zgoščenim in pestrim dogajanjem, predstavil skozi politične poglede in delovanje treh odločilnih oseb vodilne slovenske politične stranke – Slovenske ljudske stranke.

Odločitev vladajoče Slovenske ljudske stranke, da se začne dobrikati nacizmu in nanj vezati usodo naroda ter da na podlagi tega vodi svojo politiko glede slovenske državnosti, so bile daljnosežne. Ni šlo za hipno odločitev, ki bi jo narekemale neke nove razmere. Šlo pa je za odločitve brez moralne dileme (to je sicer značilno za politiko in za politike), saj so temeljile na politični preračunljivosti. Odločitve so bile strateške in mišljene zelo dolgoročno. O tem, kaj bo o njih mislil »njihov narod« in ali bo za vezanje na nemštvo in nacizem, takrat niso razmišljali. In ko so Nemci in Italijani zasedli Slovenijo, je narod množično pokazal, kaj si misli o odločitvah, za katere so se zavzemali vodilni v Slovenski ljudski stranki. Ljudstvo, ki je na zadnjih volitvah pred vojno decembra 1938 volilo JRZ, torej SLS, in ji je dalo politično legitimiteto, je zaradi odločitev Korošca, Kulovca in Natlačena tej stranki začelo obračati hrbet. Odločitev ljudi je bila jasna in julija 1943 je eden takrat vodilnih strankarskih ljudi SLS resignirano ugotovil: »Ljudstvo je drvelo za njimi!« Za organizacijo, ki je bila za odpor proti okupatorjem, namreč.

Prva odločitev je bila za kolaboracijo, kakršno je vzpostavil francoski maršal, voditelj kolaborantske državne tvorbe, imenovane vichyjska, sicer pa uradno Francoska država. Za Korošca je bila takšna kolaboracija vrlina. Druga odločitev njegovega naslednika na čelu SLS je bila, kako takšno slovensko državo uresničiti, tretja pa je bila odkrita kolaboracija, potem ko so tisti, ki so se jim želeli udinjati, napadli, okupirali in izničili jugoslovansko državo, ob tem pa ni bila ustanovljena slovenska država, kakršno so si zamislili v SLS. Vsekakor so se te odločitve pokazale za slabe. Njihovi tvorci pa so pri tem mislili bolj na sebe in na stranko kot pa na ljudi, na narod, ki so ga zastopali in so si ga »lastili«.

V knjigi avtor analitično izrisuje politiko, politično razmišljanje in delovanje ter dejanja treh vodilnih politikov Slovenske ljudske stranke; ta je bila sicer formalno del vsejugoslovanske režimske Jugoslovanske radikalne zajednice in se je od nje »osamosvojila« neposredno pred začetkom druge svetovne vojne v Jugoslaviji, ko je bilo jasno, da bo do nje prišlo. Prvi, ki ga avtor predstavlja v knjigi, je dolgoletni voditelj slovenskega katoliškega političnega tabora, »nekronani kralj Slovenije«, dr. Anton Korošec, drugi je njegov naslednik na čelu stranke oziroma njenega slovenskega dela dr. Fran Kulovec, tretji pa človek, ki si je za vsako ceno želel postati tako voditelj stranke kot voditelj »države«, bolj uradnik kot politik, dr. Marko Natlačen. Dva od teh sta bila voditelja stranke, ki je bila vodilna in je predstavljala »totalno« oblast v Dravski banovini, tretji pa je želel to postati. Vsak od njih – dva sta bila duhovnika, tretji pa je bil odvetnik – je sicer zastopal isto usmeritev, je pa bil v svojem delovanju nekoliko drugačen, različen od predhodnika in zato po svoje zanimiv. Vsi trije so znani kot zgodovinske osebnosti. Glede na prikazano v delu Bojana Godeše pa so vsekakor premalo poznani. Najbolj znan v slovenski zgodovini je nedvomno Korošec, ki pa je v zadnjem času nekako pozabljen in postavljen na stranski tir, najbrž ker je bil glede na sedanjo vseslovensko ali samo-slovensko usmeritev preveč beograjski, preveč jugoslovanski, kar danes ni pretirana vrlina, niti za mnoge iz slovenskega zgodovinopisja. Kulovec je bolj ali manj neznana politična osebnost, saj je bil na čelu stranke resnično kratek čas, le pet mesecev, Natlačen pa je znan predvsem zaradi svoje smrti oktobra 1942, ko je bil žrtev atentata s strani osvobodilnega gibanja, manj pa kot politik in uradnik, ki je oblikoval Slovenijo v drugi polovici tridesetih let. Natlačenu daje »slavo« bolj njegova smrt kot pa razlogi zanjo oziroma njegovo politično delovanje v času, ko je bolj ali manj svoje politične odločitve sprejemal sam. Gre za neznane znance! Zlasti je manj znana njihova politična usmeritev oziroma dejavnost v času, ki ga obravnava v svojem delu Bojan Godeša.

V njihovem sicer različnem delovanju je imel pred očmi isto politično idejo in namen, ki se je kazal v odnosu do sil osi, to je trojnega pakta, do Jugoslavije kot države, ki so jo ti politiki soustvarjali kot slovenski »voditelji«, do avtonomnosti in celo do samostojnosti Slovenije ter do oblasti. Vsak od treh politikov, katerih politiko predstavlja Bojan Godeša, je glede teh odnosov deloval nekoliko drugače. Korošec je bil v Beogradu, kjer se je s svojim političnim delovanjem počutil kot riba v vodi, najpomembnejši slovenski politik in je vse svoje politično delovanje ve-

zal na tamkajšnjo »čaršijo«. V času, ki ga orisuje Godeša, se je želel prek Beograda približati Berlinu in tamkajšnjim nacističnim oblastem. Za razliko od njega se je njegov naslednik Kulovec, ki v Beogradu ni imel tolikšnega vpliva kot Korošec, raje vezal na Zagreb in iskal zaveznitvo proti Beogradu, torej srbski politiki, v hrvaški kmečki stranki (HSS), tudi s ciljem zblížati se z Berlinom. Natlačen pa je kot ban, prvi oziroma najvišji jugoslovanski uradnik v jugoslovanski Sloveniji, beograjski »satrap«, služil Beogradu, da bi zadovoljil Ljubljano oziroma iztrgal Beogradu čim več za potrebe Slovenije. V času, ko je ostal brez strankarskega vodje, pa je postal sam svoj politični gospod ter vezal svojo politično usmeritev in usodo na Berlin, še bolj pa na Rim. Vsi trije so v tem obdobju iskali rešitev slovenskega vprašanja, prihodnosti Slovencev in njihove državnosti zunaj jugoslovanskega okvira. Pri tem so se bolj ali manj vezali na sile, ki so takrat (kot tudi danes) predstavljale pretnjo demokraciji, pa tudi malim narodom, kot je slovenski. Bili so svojevrstni pripadniki kolaboracije, kot jo je vzpostavila druga svetovna vojna, kolaboracije, ki jim je bila pri njihovem delovanju vodilo in malodane ideal. Kolaboracije, kakršno je vzpostavil francoski maršal Philippe Pétain, ki se je sam opredelil za kolaboranta. In njegova kolaboracija je bila tista, kakršno je želel Korošec in nato tudi njegova naslednika.

Čas, ko se je v političnih pogledih in politiki slovenskega političnega katolicizma – klerikalcev – premaknilo in so se odločili za iskanje novega gospodarja in novih možnosti za narod, ki so si ga lastili, je čas po nemški zasedbi Francije, ko je kot nemška zaveznica v vojno vstopila tudi Italija. To je čas, ko je bilo videti, da je s padcem Francije konec t. i. zahodne, parlamentarne demokracije. V Franciji je nastopil avtoritarni režim pod vodstvom pronacističnih politikov in maršala Pétaina, ki je temeljil na geslu »delo, družina, domovina«, kar je bilo zelo blizu razumevanjem in idealu slovenskih klerikalcev. Zato so se ti navdušili za tak »model« in Korošec se je začel dobrikati Nemcem s protijudovsko zakonodajo. Z naklonjenostjo so sprejemali nacistični »novi red« ter njegovo zanikanje tradicionalne parlamentarne, liberalne demokracije. Šlo je za velik obrat ne le v strankini politiki, ampak v slovenski zgodovini v času tik pred začetkom druge svetovne vojne na domačih tleh. Ta odločitev, ki se je za SLS izkazala skoraj za pogubno, je pripadla Marku Natlačenu.

Čas, ki ga obravnava Godeša v knjigi je petnajst mesecev, od nemške zasedbe Francije junija 1940, ko je Korošec pod vtisom le-te obrnil svoj pogled proti Berlinu, do sredine septembra 1941, ko je z izstopom Marka Natlačena iz konzulte italijanske Ljubljanske pokrajine prišlo do formalne opustitve politike dobrikanja nacistom oziroma italijanskemu okupatorju. V knjigi je tedanja politika SLS predstavljena v vsem »blišču in bedi«.

Ključni obrat SLS je storil dr. Anton Korošec, ki se je po padcu Francije in po njegovem mnenju koncu parlamentarne demokratične ureditve sklenil vrniti v aktivno politiko (pred tem je bil predsednik Senata oziroma z razpustitvijo tega »doma« jugoslovanskega parlamenta le nekdanji predsednik, kar je bila častna funkcija za »odsluženega« politika) in je v vladi Dragiše Cvetkovića konec junija

1940 postal minister za šolstvo (prosveto). Na tem položaju je menil, da bo nacistom najlaže in najučinkoviteje pokazal, da je svojo politiko spremenil in da jo želi nasloniti na Nemčijo. Nemci so njegovo protijudovsko politiko sprejemali z odobravanjem, medtem ko je v vladi povzročala zgražanje. V protijudovski zakonodaji, ki jo je izdal, in v izražanju protisemitizma, kar je izražal tudi tisk SLS, je videl »vstopnico« v nacistični novi red. Klerikalci so se na primer hvalili, da njihovo glasilo Slovenec najbolj dosledno nastopa proti Judom, prostozidarjem in komunistom. Korošec pa je o sejah jugoslovanske vlade obveščal Nemce in jim ovadil tiste, ki v vladi niso bili z njim. Kazal se je kot prijatelj Nemcev, Nemčije in nacizma. Nemški manjšini v Jugoslaviji je dal večje pravice. Kljub dobrikanju Nemcem in nacizmu pa mu Nemci niso povsem zaupali in so dvomili o njegovi iskrenosti glede navdušenja za nacizem. Korošec je občudoval francoskega kolarboranta Pétaina, pa tudi slovaškega Josefa Tiso, s katerim je bil duhovniški znanec iz časa prve svetovne vojne. V jugoslovanski politiki je iskal zaveznike pri skrajni desnici, pri Ljotiću, pa tudi pri hrvaških ustaših oziroma frankovcih. Je pa na ta račun izgubil podporo dvora, s katero si je do tedaj utrjeval pomemben politični položaj v jugoslovanski politiki. Med vodenjem te politike prilizovanja silam osi ga je zatekla smrt; umrl je 14. decembra 1940 v damski družbi. Njegov politični obrat ni doživel uspeha, kar velja tudi za njegovo naprežanje, da bi Slovenija dosegla državnopravno avtonomijo, kakršno je imela od avgusta 1939 Hrvaška. Politični hazard se mu, kljub splošno znani in priznani politični taktičnosti in elastičnosti, ni izšel. Oris polletne Koroščeve politike kaže na novo podobo – temno stran – Korošca in SLS. Ta je bila sicer že dokaj znana v slovenskem zgodovinoписju (o tem sta pisala Dušan Biber in Ervin Dolenc), vendar daje Godeša celovito in zaključeno podobo te politike.

Koroščeva nenadna smrt (bil je sicer hud sladkorni bolnik in naklonjen sladkostim življenja) je odprla prostor novemu voditelju klerikalne stranke – duhovniku dr. Francu Kulovcu. Ta je bil sicer v politiko SLS vpet kot poslanec, predvsem pa od leta 1935 kot glavni tajnik banovinskega odbora JRZ za Slovenijo in član vodstva JRZ v Beogradu, in je bil kot tak med najtesnejšimi Koroščevimi sodelavci. Čeprav je Korošču nasprotoval, je med nekaj vodilnimi strankinimi politikami postal zmagovalec »boja« za Koroščevo položaj v stranki. S Koroščem sta bila sicer sodelavca, somišljenika, a glede politične taktike nista bila povsem na isti valovni dolžini. Čeprav je bil politični naslednik Korošca, je bila njegova taktika drugačna. Proti njemu pa so bili tudi v vodstvu JRZ, katere del je bila SLS, kajti za svojo politiko je iskal zavezništvo pri Vladku Mačku iz Hrvaške kmečke stranke. Želel je obuditi idejo navezanosti na Hrvate iz časa habsburške monarhije, ki se je takrat imenovala trializem. V tem je videl »strateško zavezništvo«, katerega temelj naj bi bila zgodovinska in naravna povezanost obeh narodov. Tako se je odločil tudi zato, ker v beograjskem političnem kotlu ni imel prave avtoritete. Težko je stopil v Koroščeve čevlje, kajti glede na razmere v Beogradu so mu bili preveliki. Bil je odločen zagovornik slovenske avtonomije in za popolno prevlado SLS v vsem življenju v Sloveniji. To je za klerikalce na področju države izvajal Natlačen, ki pa ga je na-

meraval Kulovec odstaviti z banskega položaja. Glede pogleda na Nemčijo in trojni pakt pa je imel podobne poglede kot Korošec in je bil za pristop Jugoslavije k trojnemu paktu, da bi se izognili vojni, pa čeprav le za kratek čas. Nad oficirskim pučem 27. marca ni bil navdušen; v njem je videl predvsem srbsko zaroto in v pučistični, prozahodni oziroma probritanski vladi generala Simovića se je znašel proti svoji volji. Od vlade je zahteval, da jasno izrazi nadaljevanje zunanje politike prejšnje vlade, ki je pristopila k trojnemu paktu.

V času po puču 27. marca 1941 se je SLS »osvobodila« spon z JRZ in spet nastopala pod svojim imenom. Takrat je tudi oblikovala svoje politično stališče glede prihodnjega dogajanja, torej vojne, vojaškega poraza Jugoslavije in pričakovane okupacije. Pri tem je bil Kulovec odločilen dejavnik. Na sestanku vodstva SLS 30. marca 1941 v Ljubljani sicer ni sodeloval, je pa z informacijami iz Beograda usmeril razpravo in sklepe. Na tem sestanku so namreč navzoči sprejeli sklep o tem, da SLS z okupatorjem – vojno in okupacijo so namreč pričakovali – ne bo kolaborirala. Z okupacijskimi oblastmi naj bi lahko sodelovali le tisti iz gospodarskega življenja, da bi lažje varovali interese prebivalstva. Politiki naj ne bi kolaborirali. Eden od ključnih udeležencev tega sestanka, ban Natlačen, pa je želel sodelovati in je sodeloval z okupacijskimi oblastmi kot politik. Je pa Kulovec sodeloval na sestanku 3. aprila, ki je bil za nadaljnje delovanje SLS bolj pomemben. Kulovec je v prepričanju, da bo Jugoslavija z vojno razpadla, predlagal ustanovitev Narodnega sveta, torej sodelovanje SLS še drugimi slovenskimi političnimi strankami, kar je pomenilo tudi »delitev« odgovornosti. Narodni svet, vzor jim je bil tisti iz leta 1918, naj bi poskrbel za slovenske interese, če ne bo več jugoslovanske vlade. To je ban Natlačen že prvi dan napada na Jugoslavijo tudi uresničil, čeprav je bila vlada še v Beogradu in je še delovala.

Najpomembnejše dejanje v sicer kratkem obdobju vodenja SLS, ki ga je predvsem postavilo v zgodovino, pa je bila Kulovčeva namera, da najde izhod za Slovenijo brez Jugoslavije, v katero ni več verjel. Šlo je za obisk (skupaj z drugim ministrom SLS v pučistični vladi, Mihom Krekom) 5. aprila pri slovaškem odpravniku poslov, ki sta ga prosila, naj Nemcem posreduje željo, da bi bila pod nemško zaščito ustanovljena samostojna Slovenija ali da bi Slovenija dobila samostojnost v povezavi s skupaj s Hrvaško. Zavedala sta se, da njuno dejanje ni v skladu s stališči, ki naj bi jih zastopala kot ministra jugoslovanske vlade, in da sta zato lahko tudi v smrtni nevarnosti. To je bil razlog, da nista šla neposredno na nemško veleposlaništvo. Zavedala sta se, da izdajata Jugoslavijo, katere ministra sta bila. Kulovec je vse stavil na zmago osi, v katero je verjel, in njegovo dejanje je kazalo na to, da je skušal rešitev slovenskega vprašanja zagotoviti v okviru novega reda. To je nekaj dni pozneje poskusil uveljaviti tudi Natlačen, a brez uspeha. »Usodna odločitev« tako za SLS kot za Slovenijo in Slovence se sicer zaradi spleta zgodovinskih dogodkov ni uresničila tako, kot je bila zamišljena, a razkriva politiko SLS od padca Francije naprej. Ta »nespodobna ponudba« in nastop na seji jugoslovanske vlade po obisku pri slovaškem odpravniku poslov, v katerem je preroško napovedal veliko prelite krvi, sta bili zadnji politični dejanji Frana Kulovca. Naslednje jutro ga je namreč

ubila ena od prvih nemških bomb, ki so ob napadu na Jugoslavijo padle na Beograd.

Ponujanje Nemčiji je nadaljeval ban dr. Marko Natlačen, tretji pomembni politik iz vrst SLS v času odločitev. Bil je bil najvišji predstavnik jugoslovanskih oblasti v Dravski banovini in osrednja politična osebnost SLS v domovini po smrti Kulovca in potem ko je Krek odšel z vlado v begunstvo. Tako se je videl in tako se je obnašal. Imel je sicer tekmeča, ki naj bi ga izbral Kulovec, dr. Andreja Gosarja, socialno opredeljenega politika SLS, ki pa v letih pred drugo svetovno vojno politično ni bil aktiven zaradi svoje sredinske krščanskodemokratske usmerjenosti in nasprotovanja stanovskemu korporativizmu zaradi povezanosti le-tega s fašističnimi pogledi. Bil pa je zagovornik avtonomije Slovenije, kar ga je očitno posebej zbližalo s Kulovcem, ki naj bi mu namenil mesto bana namesto Natlačena. Natlačen pa je ob napadu na jugoslovansko državo in začetku vojne v skladu s sklepom vodstva SLS z dne 3. aprila 1941 oblikoval Narodni svet iz predstavnikov vseh legalnih političnih strank v Sloveniji z namenom vzpostavitve vzporedne oblasti. Narodni svet, ki ga je vodil Natlačen, je bil tako dejanski izraz »prevzema oblasti«, kajti po jugoslovanski zakonodaji ni bil predviden, ob njegovi ustanovitvi pa je še vedno obstajala jugoslovanska oblast, ki jo je v Sloveniji predstavljal prav sam ban Natlačen. Šlo je za uresničitev politike SLS, ki pa »odgovornosti« ni želela prevzeti sama. Narodni svet je tako postal nekakšen izraz slovenske samostojne državnosti. Navezal je stike z nemškim okupatorjem in mu ponudil kolaboracijo v zameno za »neodvisnost« pod nemškim varstvom. Pobudnik tega je bil očitno Natlačen, ki je šel k nemškemu generalu Lantzu v Celje z vednostjo in dovoljenjem italijanskega generala, ki je dan pred tem z italijansko vojsko zasedel Ljubljano in ga je Natlačen prijazno pozdravil. Nemci pa niso pokazali nobenega zanimanja za njegovo »ponudbo«, v kateri je sebe videl kot voditelja »neodvisne« države Slovenije. Ker ni uspel pri Nemcih, je isto ponudil še Italijanom. Želel je zagotoviti ustanovitev slovenske vlade pod italijanskim protektoratom, ki bi jo vodil sam. Mussolini se je odločil za vzpostavitev »avtonomije« ozemlja Dravske banovine, ki so ga zasedle italijanske vojaške enote, in za oblikovanje »provinca« ter njeno priključitev k Italiji najbrž tudi zaradi Natlačenove pobude, ki je imela temelj v »slovaškem« modelu. »Avtonomija« dela Dravske banovine (t. i. Ljubljanske pokrajine), ki so ga okupirali Italijani, je bila resda vzpostavljena, vendar brez Natlačena na njenem čelu uprave. Njegova prvotna kolaboracija se mu tako dejansko ni obrestovala. Je pa italijanski upravitelj nove province, visoki komisar Grazioli, posebej povedal, da se je treba za sožitje slovenskega prebivalstva Ljubljanske pokrajine in italijanskih oblasti zahvaliti »gospodom, ki so prvi podpisali adresu na italijansko vlado in Duceja, tj. dr. Natlačenu, Puclju, dr. Adlešiču in drugim«. ² Pri tem je treba poudariti, da je Natlačen stopil v stik z Nemci kot predsednik Narodnega sveta, tj. kot predstavnik slovenske »avtonomne« oblasti, in ne kot ban, torej predstavnik jugoslovanske dr-

² Tone Ferenc: »Gospod visoki komisar pravi...« : Sosvet za Ljubljansko pokrajino : dokumenti = consulta per le Provincia di Lubiana : documenti. Ljubljana 2001, dok. 39, str. 104.

žave v Sloveniji. Ko pa je predajal oblast, ki jo je izvajal do 18. aprila, italijanskemu civilnemu komisarju Grazioliju, pa je to storil kot ban. Nato pa je v odnosu do italijanskih oblasti nastopal kot zasebnik, kot politik SLS. Kot tak je tudi sprejel članstvo v konzultu, kar mu sicer kot politiku ne bi bilo treba, saj funkcija konzulte – sosveta – ni vsebovala politične, ampak bolj gospodarsko-socialno nalogo. Je pa pomenil vstop Natlačena v konzulto izraz njegovega razumevanja reševanja slovenskega vprašanja v okviru novega reda. Svojo kolaboracijo z Italijani je kronal junija 1941 z obiskom pri Mussoliniju (skupaj z vsemi drugimi člani konzulte) in zahvalo za aneksijo. Natlačen, ki je bil pred tem predstavnik jugoslovanske države, je s tem simbolno odobril aneksijo Ljubljanske pokrajine, kar pa je bilo – kot pravniku mu je bilo to znano – v nasprotju z mednarodnim pravom. S tem pa je deloval v nasprotju s politiko svojih strankarskih tovarišev v jugoslovanski vladi (Mihom Krekom in Francem Snojem, ki je postal minister zaradi Kulovčeve smrti; zasedel je eno od dveh ministrskih mest SLS v vladi) oziroma s stališčem vlade in Britancev, ki debelacije, tj. izničenja jugoslovanske države, niso priznavali. Kolaboracija kot zasebniku in najvišjemu predstavniku SLS v domovini mu vsekakor ni bila v čast. V čast ni bila niti SLS, kar so predstavniki stranke v begunstvu občutili tako v okviru jugoslovanske vlade kot s strani Britancev. Kolaboracija Natlačena, ki je bila njegova osebna politična odločitev in mu ni bila vsiljena, je bila za SLS škodljiva.

Kot je bila na eni strani značilnost delovanja Marka Natlačena v začetni stopnji vojne pri nas odnos do okupatorja in kolaboriranje z njim, je bil na drugi strani pomemben njegov odnos do Jugoslavije in do Slovenije. Ta odnos je bil v ozki povezavi z njegovim odnosom z okupatorjem in tudi eden od razlogov za njegovo kolaboracijo. Drugi je bil bolj osebne narave, saj je želel postati slovenski Pavelić ali Tiso. To pa je bilo povezano s statusom »države«, ki bi jo vodil. V Jugoslavijo ni več verjel, kar je bila očitna značilnost tudi Korošca in Kulovca, je pa videl rešitev v slovenski samostojni državnosti. Prve mesece vojne, nekako do konca avgusta 1941, je bila njegova politična usmeritev glede državnosti samostojna Slovenija, ki pa jo je skušal vzpostaviti s pomočjo okupatorja. Priznaval je razpad in izničenje Jugoslavije, kar je izkazoval z izražanjem zahval okupatorski državi in njenim oblastem. Predstavniki SLS v vladi in blizu nje, ki so bili v begunstvu in so imeli tudi kot celotna stranka »avtonomistične« ali kar separatistične poglede, so svoj pogled na Jugoslavijo in njen nadaljnji obstoj kljub kapitulaciji njene vojske in debelaciji s strani okupatorjev spremenili že aprila, ko so iz begunstva, iz Jeruzalema, namenili Slovincem razglas. Ta je bil sicer bolj namenjen Britancem (ti SLS niso cenili in so imeli do klerikalcev zadržan odnos, ker so od padca Francije kazali veliko naklonjenost Nemčiji in »novemu redu«), da bi pokazali, da so za demokracijo in za Jugoslavijo. Kot jugoslovanska vlada in zavezniki so tudi predstavniki SLS začeli zastopati stališče glede kontinuitete jugoslovanske države, ki je bila še naprej formalno v vojni z državami trojnega pakta.

Za SLS je bila sreča, da sta bila njena ministra v jugoslovanski pučistični vladi prisiljena oditi z vlado v begunstvo pod zaščito Britancev. Ta za stranko srečna okoliščina je preprečila njen politični padec, ki pa se je zgodil pozneje zaradi podpi-

ranja vojaške kolaboracije. Kolaboracijo, kakršno so imeli v mislih pred začetkom vojne v Jugoslaviji in kakršno je izvajal v prvih mesecih okupacije nekdanji ban Natlačen, so jim Britanci nekako oprostili, teže pa je bilo glede vojaške kolaboracije in prisege, da se bodo pod poveljstvom »vodje velike Nemčije« borili proti zaveznikom.

Pri Natlačenu je prišlo do obrata od debelacionista in slovenskega »separatista« k pristašu kontinuitete Jugoslavije in Slovenije v njenem okviru avgusta 1941. Očitno je nanj vplival govor Mihe Kreka po radiu BBC, ko je omenil »zedinjeno Slovenijo v razširjeni in na novo urejeni Jugoslaviji«. Takrat se je Natlačen srečal tudi s političnim nasprotnikom z liberalne, tj. jasno jugoslovansko opredeljene strani, z Albertom Kramerjem. Najbrž pa je na njegovo odločitev za »preobrat« vplivala tudi osebna ambicija, da bi lahko še ostal dejavnik v slovenski politiki in da ga v SLS ne bi postavili na stranski tir. Potem ko se je pri liberalcih obudila misel o oblikovanju novega Narodnega sveta, naj ne bi bilo v njem po mnenju Gosarja, Natlačenovega konkurenta in tudi nasprotnika v SLS, več kompromitiranih politikov. To pa sta bila zaradi članstva v konzultu Natlačen in liberalec Ivan Pucelj. Tudi to dejstvo je najbrž vplivalo na odločitev obeh, da izstopita iz konzulte. Želja, da bi postal voditelj SLS, je bila najbrž eden od razlogov, da se je Natlačen odločil za formalno prekinitev sodelovanja z italijanskim okupatorjem in za umik v zasebnost. Dejansko se celo leto, do septembra 1942, ko je sodeloval na sestanku predstavnikov slovenskih političnih strank in javnega oziroma kulturnega življenja v škofijskem dvorcu, ni aktivno pojavljal v slovenskem političnem življenju. Dokumenti ga preprosto ne omenjajo ali pa le posredno. Glede njegovega izstopa pa se je mogoče strinjati z oceno, da je bilo to njegovov pred italijanskimi oblastmi najpogumnejše dejanje.

Z izstopom Natlačena iz konzulte – Grazioli je njegov in Pucljev izstop italijanskemu notranjemu ministrstvu komentiral z besedami, da je pravi razlog za to »strah pred komunisti zaradi njune kolaboracije«³ – se »povest« o času odločitev SLS zaključuje. S tem se je namreč simbolno končala politika približevanja SLS silam osi. Ni pa se končala kolaboracija. Kolaboracija Marka Natlačena po 18. aprilu 1941, ko je predal oblast okupatorskemu civilnemu komisarju, ni imela nobene pravne podlage v kakršnem koli aktu mednarodnega vojnega in nevtralnega prava in ni imela niti t. i. razrednega razloga. V komunistih in OF namreč takrat še niso videli pravega nasprotnika, zaradi katerega bi se morali zateči pod »zaščito« okupatorskih oblasti in z njimi kolaborirati.

Natlačen je o svojem delovanju od napada sil osi na Jugoslavijo napisal poročilo za jugoslovansko vlado,⁴ vendar je vsebino zaključil neposredno po prihodu iz Rima, kjer je bil skupaj s člani konzulte pri Mussoliniju (sam je bil sprejet tudi pri papežu Piju XII.). Poročilo kaže predvsem njegovo politično misel in ravnanje.

³ Prav tam, dok. 51, str. 153.

⁴ Poročilo s strokovnimi opombami in zgodovinarskim uvodom o njegovem nastanku (avtor Boris Mlakar) je objavljeno v *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2001, št. 1, str. 117–147.

Čeprav ga je Korošec označil za dobrega uradnika in slabega politika, očitno ni bil pravi človek na pravem mestu v nepravem času niti za SLS niti za slovenski narod.

Triptih o politiki SLS skozi delovanje treh njenih voditeljev, kot ga je oblikoval Bojan Godeša, je svojevrstna revizija zgodovine, nova ali vsaj zelo dopolnjena interpretacija politike SLS v času, ko je v Evropi že potekala druga svetovna vojna, in v času, ko je ta zajela tudi Jugoslavijo in Slovenijo. Poleg resnično obsežne literature je svoja spoznanja in trditve črpal tudi iz arhivskega gradiva, objavljenih virov in takratnega časopisja. Uporabil je vse, kar je bilo za obdelavo teme bistveno. S temi »sredstvi« je pokazal novo podobo SLS in njene vloge v slovenski zgodovini v določenem obdobju. Vsekakor je v svojem dokazovanju, tako argumentih kot »dokaznem gradivu«, uspešen in verodostojen. Njegove trditve so jasne, predvsem pa je to delo brez ideološkega ali političnega predznaka.

S svojim delom je Godeša pokazal, da je o SLS in njeni politiki ter učinkih le-te mogoče pisati, in to ne glede na pomanjkanje izvernih virov iz strankinega arhiva, saj tudi »posredni« viri in literatura povedo veliko. Podobno sta storila že Jure Gašparič s svojim delom, v katerem je prikazal čas od uvedbe kraljeve diktature, ko je SLS izgubila svoje mesto in s tem oblast v Sloveniji, pa do ponovnega vzpona na oblast sredi leta 1935,⁵ pa tudi srbski zgodovinar Momčilo Zečević, ki je obdelal nastanek jugoslovanske države in vlogo SLS pri tem.⁶ Prav tako ne gre pozabiti prikaza zgodovine SLS v času vojne, ki ga je napisal »insider« Janez A. Arnež⁷ in se dotika tudi dogodkov, ki jih je obdelal Bojan Godeša v svojem delu. Je pa skrajni čas, da dobimo tudi zgodovino SLS med svetovnima vojnama.

Na koncu le še manjša pripomba: bralcem, ki niso zgodovinarji ali niso povsem vpeti v zgodovinske teme, bi bilo dobro dati informacijo o glavnih igralcih SLS v času odločitev s kratko predstavitev vsakega v vsem njihovem političnem življenju. Resda navrže avtor mimogrede kak podatek o tem, a bralec lahko tak podatek in namig spregleda.

Pa še pripomba glede podnaslova *Katoliški tabor in začetek okupacije*. V knjigi je obdelana predvsem in samo politika SLS in ne celotnega katoliškega tabora, saj so bili v njem – vsaj po svetovnonazorskem merilu, resda pa ne v organizacijskem in političnem pogledu – tudi krščanski socialisti, ki pa so se prav zaradi politike SLS, ki jo opisuje Godeša, začeli približevati komunistom in so z njimi kaj kmalu po okupaciji ustanovili Osvobodilno fronto. V njej pa so se raje kot za katoličane opredelili za kristjane v OF.

Zdenko Čepič

⁵ Jure Gašparič: SLS pod kraljevo diktaturo : diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935. Ljubljana, 2007.

⁶ Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921 : od majniške deklaracije do vidovdanske ustave. Maribor, 1977.

⁷ Janez A. Arnež: Slovenska ljudska stranka 1941–1945. Ljubljana–Washington D.C., 2002.